
Ανάλυση της Ορθότητας Προγραμμάτων

Στην ενότητα αυτή θα μελετηθούν τα εξής θέματα:

Η διαδικαστική γλώσσα προγραμματισμού WHILE

Τριάδες Hoare

Μερική και Ολική Ορθότητα Προγραμμάτων

Ανάλυση της ορθότητας προγραμμάτων

- Αφορά στην απόδειξη ότι ένα πρόγραμμα ικανοποιεί τις προδιαγραφές του.
- Γιατί όχι μοντελοέλεγχος;
  - Ο μοντελοέλεγχος είναι εφαρμόσιμος σε συστήματα με **πολύπλοκη ροή** (συντρέχουσες διεργασίες) και στην **απουσία σύνθετης επεξεργασίας δεδομένων**. Υποθέτει την ύπαρξη μοντέλων με **πεπερασμένο αριθμό καταστάσεων**.
  - Τα σειριακά προγράμματα (συνήθως) εκτελούν **σύνθετη επεξεργασία δεδομένων** και έχουν **απλή ροή** (σειριακή) και **μη-πεπερασμένο αριθμό καταστάσεων**.
- Στην ενότητα αυτή θα μελετήσουμε την τεχνική των Floyd-Hoare για απόδειξη της ορθότητας τέτοιων προγραμμάτων.

Η Τεχνική Floyd-Hoare

- Βασίζεται στην κατασκευή αποδείξεων
  - Δεν εκτελείται εξαντλητικός έλεγχος κάθε κατάστασης του συστήματος (μη πεπερασμένος αριθμός καταστάσεων!). Η απόδειξη κατασκευάζεται με τη χρήση κανόνων (όπως και στον Προτασιακό Λογισμό).
- Είναι ημι-αυτοματοποιημένη:
  - Δεν υπάρχει αλγόριθμος για την τεχνική (όπως στον Μοντελοέλεγχο ή στη Μέθοδο Επίλυσης). Τα βήματα μπορούν να ελεγχθούν από μηχανή και κάποια μπορούν να εκτελεστούν αυτόματα, άλλα όμως απαιτούν ανθρώπινη συμμετοχή.
- Είναι προσανατολισμένη σε στόχους:
  - Εντοπίζουμε μέρη της προδιαγραφής των οποίων ελέγχουμε την ορθότητα.
- Είναι εφαρμόσιμη σε συγκεκριμένο πεδίο εφαρμογών:
  - Σειριακά προγράμματα τα οποία μετατρέπουν τα δεδομένα εισόδου τους σε δεδομένα εξόδου.

Κίνητρα

- Παρά την όποια δυσκολία στη χρήση τους, μια μέθοδος ανάλυσης της ορθότητας προγραμμάτων:
  - Εξαναγκάζει τη σαφή διατύπωση των προδιαγραφών του προγράμματος.
  - Συντείνει στην αποδοτικότερη ανάπτυξη και συντήρηση λογισμικού (χρόνος/κόστος). Αντιμετωπίζει τα λάθη από τη φάση της σχεδίασης.
  - Προσφέρει τη δυνατότητα για ασφαλή επαναχρησιμοποίηση κώδικα.
  - Παρέχει εγγυήσεις οι οποίες θεωρούνται απαραίτητες κατά τη δημιουργία συστημάτων κρίσιμης ασφάλειας.

Η Γλώσσα WHILE

Η γλώσσας που θα μελετήσουμε έχει την πιο κάτω σύνταξη.

- Εντολές:

$C ::= x := E \mid C; C \mid \text{if } B \{C\} \text{ else } \{C\} \mid \text{while } B \{C\}$

- Αριθμητικές Εκφράσεις:

$E ::= n \mid x \mid -E \mid (E + E) \mid (E - E) \mid (E * E)$

όπου το n παίρνει τιμές από τους ακέραιους και το x είναι το όνομα οποιασδήποτε μεταβλητής.

- Λογικές Εκφράσεις:

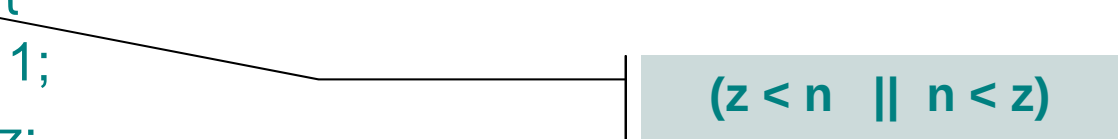
$B ::= \text{true} \mid \text{false} \mid (!B) \mid (B \& B) \mid (B \parallel B) \mid (E < E)$

Παράδειγμα

- Το πιο κάτω πρόγραμμα υπολογίζει τον n-ιοστό παραγοντικό αριθμό.

```
y = 1;  
z = 0;  
while (z != n){  
    z := z + 1;  
    y := y * z;  
}
```


$(z < n \ \parallel \ n < z)$

Τριάδες Hoare

- Συμβολισμός:

$$\{\varphi\} C \{\psi\}$$

όπου C το πρόγραμμα υπό μελέτη και φ, ψ συνθήκες που σχετίζονται με τις μεταβλητές που χρησιμοποιεί το C .

- Ερμηνεία:

Κάθε φορά που το πρόγραμμα C εκτελείται σε μια κατάσταση που ικανοποιεί τη συνθήκη φ τότε θα τερματίσει σε μια κατάσταση που ικανοποιεί τη συνθήκη ψ .

Συνθήκες

- Αποτελούν εκφράσεις μια απλής λογικής γλώσσας:
  - Περιέχουν μεταβλητές του προγράμματος, σταθερές, λογικούς τελεστές, κλπ.
  - Όταν προηγούνται μιας εντολής περιγράφουν τους περιορισμούς που πρέπει να ισχύουν κατά την εκτέλεση της εντολής.
προσυνθήκες – *preconditions*
  - Όταν έπονται μιας εντολής, περιγράφουν τους περιορισμούς που πρέπει να ισχύουν μετά από την εκτέλεση της εντολής.
μετασυνθήκες – *postconditions*
- Εκφράσεις της μορφής $\{\varphi\} C \{\psi\}$ (τριάδες Hoare) ονομάζονται *προδιαγραφές*.

Παράδειγμα (1)

- Οι προδιαγραφές

$$\{ X = 1 \} X := X + 1 \{ X = 2 \}$$
$$\{ X = 1 \} Y := X \{ Y = 1 \}$$

είναι αληθείς.

- Η προδιαγραφή

$$\{ X = 1 \} Y := X + 1 \{ X = 2 \}$$

είναι ψευδής.

Παράδειγμα (2)

- Η πιο κάτω προδιαγραφή είναι αληθής.

```
{ X = x ∧ Y = y } R := X ; X := Y ;  
Y := R { X = y ∧ Y = x }
```

Οι μεταβλητές x και y που εμφανίζονται στην προ-συνθήκη και όχι στο πρόγραμμα ονομάζονται **βοηθητικές μεταβλητές**. Σκοπός τους είναι να δώσουν αρχικές τιμές στις μεταβλητές.

Μερική και Ολική Ορθότητα

- **Μερική Ορθότητα:** Η προδιαγραφή $\{\varphi\} C \{\psi\}$ είναι αληθής υπό την έννοια της μερικής ορθότητας αν κάθε φορά που το C ξεκινά σε μια κατάσταση που ικανοποιεί την προσυνθήκη φ και τερματίζει τότε η κατάσταση τερματισμού ικανοποιεί τη μετασυνθήκη ψ . Γράφουμε

$$|=_{\text{par}} \{\varphi\} C \{\psi\}$$

- Το πρόγραμμα

```
while true {x := 0}
```

ικανοποιεί οποιαδήποτε προδιαγραφή εφόσον δεν τερματίζει.

- **Ολική Ορθότητα:** Η προδιαγραφή $\{\varphi\} C \{\psi\}$ είναι αληθής υπό την έννοια της ολικής ορθότητας αν κάθε φορά που το C ξεκινά σε μια κατάσταση που ικανοποιεί την προσυνθήκη φ τότε τερματίζει και η κατάσταση τερματισμού ικανοποιεί τη μετασυνθήκη ψ . Γράφουμε

$$|=_{\text{tot}} \{\varphi\} C \{\psi\}$$

Τεχνική Floyd-Hoare

- Δημιουργία τυπικών αποδείξεων για προδιαγραφές προγραμμάτων.
- Χρησιμοποιεί
  - Αξιώματα και κανόνες εξαγωγής συμπερασμάτων που παρέχει η τεχνική
  - Θεωρήματα κλασσικών μαθηματικών.

Αξίωμα Εντολής Ανάθεσης

$$\{\varphi[E / x]\} \quad x := E \quad \{\varphi\}$$

- $\varphi[E/x]$ είναι το αποτέλεσμα της αντικατάστασης όλων των εμφανίσεων της μεταβλητής x από την έκφραση E στην φ .
- Παράδειγμα:

$$\{y = 2\} \quad x := y \quad \{x = 2\}$$

$$\{x+1 = n+1\} \quad x := x+1 \quad \{x = n+1\}$$

$$\{4 = 2\} \quad x := y \quad \{x = 4\}$$

Συζήτηση Αξιώματος

- Προσοχή: Ο κανόνα δεν θα μπορούσε να είναι

$$\{\varphi\} \quad x := E \quad \{\varphi[E/x]\}$$

αφού αυτό θα έδινε προδιαγραφές όπως: $\{x=6\} \quad x := 5 \quad \{5=6\}$.

- Το Αξίωμα της Εντολής Ανάθεσης εφαρμόζεται πιο εύκολα στην αντίστροφη πορεία μιας απόδειξης, δηλαδή, γνωρίζοντας την μετασυνθήκη μιας εντολής, παράγουμε την προσυνθήκη της εντολής.
- Εφόσον η αντίστροφη εφαρμογή του κανόνα ισοδυναμεί με την εφαρμογή μιας αντικατάστασης, υλοποίηση του κανόνα για αυτοματοποίηση μιας απόδειξης είναι ξεκάθαρη.

Κανόνας Ενδυνάμωσης της Προσυνθήκης

$$\frac{\varphi \rightarrow \eta \quad \{ \eta \} \ C \ \{ \psi \}}{\{ \varphi \} \ C \ \{ \psi \}}$$

- **Εξήγηση Κανόνα:** Αν το φ συνεπάγεται το η και η προδιαγραφή $\{ \eta \} \ C \ \{ \psi \}$ είναι αληθής τότε και η προδιαγραφή $\{ \varphi \} \ C \ \{ \psi \}$ είναι αληθής.

Παράδειγμα

- Έστω

$$\{X+1 = n+1\} \quad X := X+1 \quad \{X=n+1\}$$

Αφού το $(X+1 = n+1)$ συνεπάγεται ότι
 $(X = n)$

βάσει του κανόνα της Ενδυνάμωσης της Προσυνθήκης συμπεραίνουμε
ότι

$$\{X = n\} \quad X := X+1 \quad \{X=n+1\}$$

Κανόνας Αποδυνάμωσης της Μετασυνθήκης

$$\frac{\eta \rightarrow \psi \quad \{\varphi\} C \{\eta\}}{\{\varphi\} C \{\psi\}}$$

- **Εξήγηση Κανόνα:** Αν το η συνεπάγεται το ψ και η προδιαγραφή $\{\varphi\} C \{\eta\}$ είναι αληθής τότε και η προδιαγραφή $\{\varphi\} C \{\psi\}$ είναι αληθής.
- Οι Κανόνες Ενδυνάμωσης και Αποδυνάμωσης ονομάζονται και Κανόνες Συνεπαγωγής.

Παράδειγμα

- Να δείξετε ότι $\{y=5\} \quad x := y+1 \quad \{x>0\}$

- Απόδειξη*:

Κατ'αρχή, παρατηρούμε ότι από το Αξίωμα Εντολής Ανάθεσης η προδιαγραφή

$$\{y+1=6\} \quad x := y+1 \quad \{x=6\}$$

είναι αληθής. Αφού $(y = 5) \rightarrow (y+1 = 6)$ από τον Κανόνα Ενδυνάμωσης Προσυνθήκης προκύπτει ότι.

$$\{y=5\} \quad x := y+1 \quad \{x=6\}$$

Αφού $(x=6) \rightarrow (x > 0)$ με τη χρήση του Κανόνα Αποδυνάμωσης Μετασυνθήκης

$$\{y=5\} \quad x := y+1 \quad \{x>0\}$$

και η απόδειξη ολοκληρώθηκε.

*Σημείωση: Υπάρχουν και άλλοι τρόποι για να γίνει η απόδειξη.

Κανόνας Ακολουθίας Εντολών

$$\frac{\{\varphi\} C_1 \{\eta\} \quad \{\eta\} C_2 \{\psi\}}{\{\varphi\} C_1; C_2 \{\psi\}}$$

- **Εξήγηση:** Για να δείξουμε την ορθότητα της προδιαγραφής $\{\varphi\} C_1; C_2 \{\psi\}$ χρειάζεται να εντοπίσουμε ενδιάμεση συνθήκη Q για την οποία να ισχύει ότι $\{\varphi\} C_1 \{\eta\}$ και $\{\eta\} C_2 \{\psi\}$.

Παράδειγμα

- Αν γνωρίζουμε ότι

$$\{ X = x \wedge Y = y \} R := X \{ R = x \wedge Y = y \}$$

$$\{ R = x \wedge Y = y \} X := Y \{ R = x \wedge X = y \}$$

$$\{ R = x \wedge X = y \} Y := R \{ Y = x \wedge X = y \}$$

από τον Κανόνα Ακολουθίας Εντολών και τις δύο πρώτες προτάσεις μπορούμε να συμπεράνουμε ότι

$$\{ X = x \wedge Y = y \} R := X ; X := Y \{ R = x \wedge X = y \}$$

και στη συνέχεια ότι

$$\begin{aligned} & \{ X = x \wedge Y = y \} R := X ; \\ & X := Y ; Y := R \{ Y = x \wedge X = y \} \end{aligned}$$

Κανόνας Εντολής if

$$\frac{\{\varphi \wedge B\} C_1 \{\psi\} \quad \{\varphi \wedge \neg B\} C_2 \{\psi\}}{\{\varphi\} \text{ if } B \text{ then } C_1 \text{ else } C_2 \{\psi\}}$$

- **Εξήγηση:** Για να δείξουμε την ορθότητα της προδιαγραφής $\{\varphi\} \text{ if } B \text{ then } C_1 \text{ else } C_2 \{\psi\}$ χρειάζεται να δείξουμε ότι από τη προσυνθήκη φ προκύπτει η μετασυνθήκη ψ ανεξάρτητα από τον τρόπο με τον οποίο θα εκτελεστεί η εντολή if, δηλαδή, ανεξάρτητα από την λογική τιμή που θα λάβει η συνθήκη B της εντολής. Έτσι αποδεικνύουμε δύο επιμέρους προδιαγραφές που αντιστοιχούν στις δύο περιπτώσεις B και $\neg B$.

Παράδειγμα

- Με χρήση του κανόνα μπορούμε να δείξουμε ότι η προδιαγραφή

$$\{y > 1\} \text{ if } (x > 0) \text{ then } (y := y - 1) \text{ else } (y := y + 1) \{y > 0\}$$

είναι αληθής.

- Συγκεκριμένα δείχνουμε ότι:

$$\{y > 1 \wedge x > 0\} \ y := y - 1 \ \{y > 0\}$$
$$\{y > 1 \wedge \neg x > 0\} \ y := y + 1 \ \{y > 0\}$$

- Η ορθότητα των δύο προτάσεων προκύπτει μέσω του Αξιώματος της Ανάθεσης και του Κανόνα Ενδυνάμωσης Προσυνθήκης.

Κανόνας Εντολής while

$$\frac{\{\psi \wedge B\} C \{\psi\}}{\{\psi\} \text{ while } B \text{ } C \{\psi \wedge \neg B\}}$$

- Ο κανόνας βασίζεται στη συνθήκη ψ η οποία ονομάζεται **αμετάβλητη συνθήκη** (invariant) διότι εξακολουθεί να ισχύει μετά από την εφαρμογή του κανόνα.
- **Εξήγηση:** Ο κανόνας λέει ότι αν η ψ είναι μια αμετάβλητη συνθήκη του σώματος μιας εντολής while (όταν ισχύει και η συνθήκη B) τότε η ψ είναι μια αμετάβλητη συνθήκη ολόκληρης της εντολής while.

Παράδειγμα

- Να αποδείξετε ότι:

```
{true}
R:= X;
Q:= 0;
while (Y<= R){
    R:= R-Y;
    Q:= Q+1;
}
{R<Y ∧ X= R + Y*Q}
```

- Ο κώδικας αυτός υπολογίζει το πηλίκο (Q) και το υπόλοιπο (R) της διαίρεση του X από το Y

Απόδειξη

- Χρησιμοποιώντας τον Κανόνα της Ακολουθίας, θα δείξουμε ότι:
  - $\{true\} \ R:=X; Q:=0; \{X=R+Y*Q\}$ και στη συνέχεια ότι
  - $\{X=R+Y*Q\} \ \text{while } (Y \leq R) \{R:=R-Y; Q:=Q+1;\} \ \{R < Y \wedge X=R+Y*Q\}$
- Το πρώτο σκέλος αποδεικνύεται εύκολα μέσω δύο εφαρμογών του Κανόνα της Ανάθεσης, του Κανόνα της Ακολουθίας και του Κανόνα Ενδυνάμωσης της Προσυνθήκης.
- Για το δεύτερο σκέλος έχουμε να δείξουμε ότι:

$$\{X=R+Y*Q\} \ R:=R-Y; Q:=Q+1; \{X=R+Y*Q\}$$
- Με βάση τον Κανόνα της Ανάθεσης:

$$\{X=R+Y*(Q+1)\} \ Q:=Q+1; \{X=R+Y*Q\}$$
- Και επίσης

$$\{X=R-Y+Y*(Q+1)\} \ R:=R-Y; \{X=R+Y*(Q+1)\}$$

Απόδειξη (συν.)

- ... και επομένως ότι

$$\{X = R + Y * Q\} R := R - Y; \{X = R + Y * (Q + 1)\}$$

- Από τον Κανόνα της Ακολουθίας προκύπτει το ζητούμενο

$$\{X = R + Y * Q\} R := R - Y; Q := Q + 1; \{X = R + Y * Q\}$$

- Με ενδυνάμωση της προσυνθήκης έχουμε ότι:

$$\{X = R + Y * Q \wedge Y \leq R\} R := R - Y; Q := Q + 1; \{X = R + Y * Q\}$$

- Εφαρμόζουμε τον Κανόνα του while παίρνοντας ότι

$$\begin{array}{l} \{X = R + Y * Q\} \\ \text{while } (Y \leq R) \{ R := R - Y; Q := Q + 1; \\ \quad \} \\ \{R < Y \wedge X = R + Y * Q\} \end{array}$$

- Και μέσω μιας ακόμα εφαρμογής του Κανόνα της Ακολουθίας το ζητούμενο έπεται.

Πίνακες Απόδειξης

- Αποδείξεις της ορθότητας μιας προδιαγραφής Hoare μπορούν (για ευκολία) να παρουσιαστούν ως πίνακες στους οποίους παρεμβάλουμε προτάσεις ανάμεσα στις γραμμές (εντολές) του προγράμματος. Έτσι, η απόδειξη της προδιαγραφής ενός πρόγραμμα $C_1; C_2; \dots ; C_n$ έχει τη μορφή

$\{\varphi_0\}$	
$C_1;$	
$\{\varphi_1\}$	Αιτιολόγηση (όνομα κανόνα)
$C_2;$	
$\dots$	
$\{\varphi_{n-1}\}$	Αιτιολόγηση
$C_n;$	
$\{\varphi_n\}$	Αιτιολόγηση

- Μια τέτοια απόδειξη ονομάζεται απόδειξη “ταμπλό” (tableaux proof).

Πίνακες Απόδειξης (2)

- Πως προκύπτουν τα φ_i στον πίνακα;
- Δουλεύουμε «προς τα πίσω», ξεκινώντας από τη μετασυνθήκη και προσπαθώντας να εντοπίσουμε κατάλληλες ενδιάμεσες συνθήκες χρησιμοποιώντας τους κανόνες.
- Η διαδικασία υπολογισμού κατάλληλου φ_i στο βήμα

$\{\varphi_i\}$

C_i ;

$\{\varphi_{i+1}\}$

ονομάζεται υπολογισμός της ασθενέστερης προσυνθήκης (weakest precondition): ψάχνουμε να βρούμε τη λογικά πιο ασθενή (χαλαρή) ιδιότητα για την οποία ισχύει η προδιαγραφή. (Η συνθήκη φ είναι ασθενέστερη από τη συνθήκη ψ αν $\varphi \rightarrow \psi$.)

Αποδείξεις ταμπλό – Ανάθεση και Συνεπαγωγή

- Αναθέσεις:
  - Ποια είναι η ασθενέστερη προσυνθήκη για μια εντολή ανάθεσης $x := E$ με μετασυνθήκη ψ ;
  - Η $\psi[E/x]$.
- Συνεπώς το αξίωμα ανάθεσης σε απόδειξη «ταμπλό» έχει ως εξής:

$$\{ \psi[E/x] \}$$
$$x := E$$
$$\{ \psi \}$$

Κανόνας Ανάθεσης

- Συνεπαγωγή:
  - Μπορούμε να γράψουμε μία πρόταση φ ακριβώς κάτω από μία άλλη πρόταση ψ - χωρίς να παρεμβάλλεται κώδικας - αν η φ συνεπάγεται από την ψ

Παράδειγμα 1

- Να δείξετε ότι $\models_{\text{par}} \{\text{true}\} z := x; z := z + y; u := z; \{u = x+y\}$

- Απόδειξη:

$\{\text{true}\}$

$\{x+y = x+y\}$

Ενδυνάμωση της Προσυνθήκης

$z := x;$

$\{z+y = x+y\}$

Κανόνας Ανάθεσης

$z := z + y;$

$\{z = x+y\}$

Κανόνας Ανάθεσης

$u := z;$

$\{u = x+y\}$

Κανόνας Ανάθεσης

Αποδείξεις ταμπλό – Εντολή if

- Ποια είναι η ασθενέστερη προσυνθήκη φ για μια εντολή if B then C_1 else C_2 με μετασυνθήκη ψ ;
- Υπολογίζουμε τη φ ως εξής:
  1. Σπρώχνουμε τη ψ προς τα πάνω μέσω της C_1 (που μπορεί να είναι μια ακολουθία εντολών). Έστω ότι το αποτέλεσμα είναι ο τύπος φ_1 .
  2. Παρόμοια, σπρώχνουμε τη ψ προς τα πάνω μέσω της C_2 . Έστω ότι το αποτέλεσμα είναι ο τύπος φ_2 .
  3. Θέτουμε ως φ την πρόταση $(B \rightarrow \varphi_1) \wedge (\neg B \rightarrow \varphi_2)$.

Παράδειγμα

- Να δείξετε ότι

$$\models_{\text{par}} \{\text{true}\} \text{ Succ}; \{y = x+1\}$$

όπου Succ το πρόγραμμα:

$a := x+1;$

if ($a-1 == 0$)

$y := 1;$

else

$y := a;$

Παράδειγμα (συν.)

- **Απόδειξη:**

$\{\text{true}\}$

$\{(x+1-1 = 0 \rightarrow 1 = x+1) \wedge (\neg (x+1-1 = 0) \rightarrow x+1 = x+1)\}$ **Ενδυνάμωση**

Προσυνθήκης

$a := x+1;$

$\{(a-1 = 0 \rightarrow 1 = x+1) \wedge (\neg (a-1 = 0) \rightarrow a = x+1)\}$ **Κανόνας Ανάθεσης**

if ($a-1 == 0$)

$\{1 = x+1\}$ **Κανόνας Εντολής if**

$y := 1;$

$\{y = x+1\}$ **Κανόνας Ανάθεσης**

else

$\{a = x+1\}$ **Κανόνας Εντολής if**

$y := a;$

$\{y = x+1\}$ **Κανόνας Ανάθεσης**

$\{y = x+1\}$ **Κανόνας Εντολής if**

Αποδείξεις ταμπλό – Εντολή while (1)

- Εντολή while:

$$\frac{\{ \eta \wedge B \} C \{ \eta \}}{\{ \eta \} \text{ while } B \ C \{ \eta \wedge \neg B \}}$$

Σύμφωνα με τον κανόνα, η αμετάβλητη συνθήκη η επιλέγεται έτσι ώστε η ορθότητα της να διατηρείται από τον βρόχο C του while. Αυτό σημαίνει ότι αν η B είναι αληθής και η η είναι αληθής πριν από την εκτέλεση της C και αν το σώμα εντολών C τερματίζει, τότε η η είναι επίσης αληθής στο τέλος της εκτέλεσης.

- Η ερμηνεία αυτή είναι συμβατή με την έννοια της μερικής ορθότητας.

Αποδείξεις ταμπλό – Εντολή while (2)

- Ο κανόνας μας επιτρέπει να αποδεικνύουμε προδιαγραφές των οποίων η μετασυνθήκη είναι η σύζευξη της προσυνθήκης με την άρνηση του B, δηλαδή, προδιαγραφές της μορφής:

$$\{\eta\} \text{ while } B \ C \ \{ \eta \wedge \neg B \}$$

- Πως μπορούμε να χειριστούμε προδιαγραφές της μορφής

$$\{\varphi\} \text{ while } B \ C \ \{\psi\}$$

όπου οι ιδιότητες φ και ψ δε σχετίζονται μεταξύ τους;

Αποδείξεις ταμπλό – Εντολή while (3)

- Η απάντηση είναι ότι πρέπει να εντοπίσουμε κατάλληλη αμετάβλητη συνθήκη η τέτοια ώστε
  - $\varphi \rightarrow \eta$
  - $\eta \wedge \neg B \rightarrow \psi$
  - $\{\eta\} \text{ while } B \ C \ \{\eta \wedge \neg B\}$
- Σε τέτοια περίπτωση, οι κανόνες συνεπαγωγής μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι
$$\{\varphi\} \text{ while } B \ C \ \{\psi\}$$
- Το πιο κρίσιμο βήμα της απόδειξης είναι η επιλογή της αμετάβλητης συνθήκης (invariant).

Αποδείξεις ταμπλό – Εντολή while (4)

- **Ορισμός:** Αμετάβλητη συνθήκη σε μία εντολή `while B C` είναι μια πρόταση η τέτοια ώστε

$$\models_{\text{par}} \{ \eta \wedge B \} C \{ \eta \}$$

- Μία χρήσιμη αμετάβλητη συνθήκη συνήθως εκφράζει μία σχέση μεταξύ των μεταβλητών του βρόχου C , μία σχέση που διατηρείται ακόμη και αν οι τιμές των μεταβλητών αλλάξουν.
- Ένας τρόπος για να ανακαλύπτουμε την αμετάβλητη συνθήκη είναι να δημιουργήσουμε ένα ίχνος εκτέλεσης του προγράμματος (trace).

Παράδειγμα

Έστω το πρόγραμμα `fact (x)` με κώδικα

```
y := 1;  
z := 0;  
while (z != x) {  
    z := z + 1;  
    y := y * z;  
}
```

επανάληψη	z	y	z != x
0	0	1	true
1	1	1	true
2	2	2	true
3	3	6	true
4	4	24	true
5	5	120	true
6	6	720	false

Έστω ότι το πρόγραμμα εκτελείται για $x = 6$.

Ο πίνακας επιδεικνύει τις τιμές των μεταβλητών του προγράμματος κατά την εκκίνηση της i -οστής εκτέλεσης του βρόχου.

Παρατηρούμε ότι η αμετάβλητη συνθήκη είναι απλά η $y = z!$

Παράδειγμα (συν.)

Η αμετάβλητη συνθήκη που εντοπίστηκε επίσης διαθέτει τις ιδιότητες που επιθυμούμε:

- είναι αρκετά ασθενής ώστε τελικά να προκύπτει από την προσυνθήκη της εντολής `while` που είναι $y = 1 \wedge z = 0$
- είναι και αρκετά ισχυρή έτσι ώστε μαζί με την άρνηση της συνθήκης του `while` να συνεπάγεται τη μετασυνθήκη

$$y = x!$$

Δηλαδή ισχύουν οι συνεπαγωγές

$$\models_{\text{par}} (y = 1 \wedge z = 0) \rightarrow (y = z!)$$

και

$$\models_{\text{par}} (y = z! \wedge x = z) \rightarrow (y = x!)$$

Εντολές while σε απόδειξη «ταμπλό»:

---

1. Εντοπίζουμε μια συνθήκη η που υπολογίζουμε να είναι κατάλληλη αμετάβλητη συνθήκη.
2. Προσπαθούμε να αποδείξουμε ότι $\eta \wedge \neg B \rightarrow \psi$ (όπου B είναι η λογική συνθήκη της εντολής while) και ότι $\varphi \rightarrow \eta$. Αν τα καταφέρουμε προχωρούμε στο Βήμα 3, διαφορετικά επιστρέφουμε στο Βήμα 1.
3. Σπρώχνουμε τη συνθήκη η προς τα πάνω μέσα από το σώμα του βρόχου εφαρμόζοντας τους κανόνες που πρέπει ανάλογα με τις εντολές που συναντούμε. Έστω ότι προκύπτει η συνθήκη η' .
4. Αποδεικνύουμε ότι $\eta \wedge B \rightarrow \eta'$, που ουσιαστικά αποδεικνύει ότι το η είναι αμετάβλητη συνθήκη. (Αν αποτύχουμε επιστρέφουμε στο Βήμα 1.)
5. Τέλος, γράφουμε την η πάνω από την εντολή while και αμέσως προηγούμενα τη συνθήκη φ .

Παράδειγμα (συν.)

$\{\text{True}\}$	
$\{1 = 0!\}$	Ενδυνάμωση Προσυνθήκης
$y := 1;$	
$\{y = 0!\}$	Κανόνας Ανάθεσης
$z := 0;$	
$\{y = z!\}$	Κανόνας Ανάθεσης
$\text{while } (z \neq x) \{$	
$\{y = z! \wedge z \neq x\}$	Υπόθεση Αμετάβλητης Συνθήκης & Φρουρός
$\{y * (z + 1) = (z + 1)!\}$	Κανόνας Συνεπαγωγής
$z := z + 1;$	
$\{y * z = z!\}$	Κανόνας Ανάθεσης
$y := y * z;$	
$\{y = z!\}$	Κανόνας Ανάθεσης
$\}$	
$\{y = z! \wedge \neg(z \neq x)\}$	Κανόνας while
$\{y = x!\}$	Κανόνας Συνεπαγωγής

Ολική Ορθότητα

- Το σύστημα αποδείξεων που έχουμε μελετήσει αποδεικνύει τη μερική ορθότητα προγραμμάτων. Δηλαδή, ελέγχει κατά πόσο το πρόγραμμα ικανοποιεί την προδιαγραφή του σε περίπτωση που τερματίζει.
- Δεν ενημερώνει αν το πρόγραμμα τερματίζει ή αν εισέρχεται σε ατέρμονο βρόχο.
- Κατά την ανάλυση ολικής ορθότητας μας ενδιαφέρει να αποδείξουμε ότι και το πρόγραμμα τερματίζει και ικανοποιεί την προδιαγραφή του κατά τον τερματισμό.

Τερματισμός και η εντολή while

- Η μόνη εντολή που μπορεί να προκαλέσει μη τερματισμό στη γλώσσα που μελετούμε είναι η εντολή while.
- Επομένως το Σύστημα Απόδειξης Ολικής Ορθότητας κληρονομεί τους κανόνες/αξιώματα από το Σύστημα Απόδειξης Μερικής Ορθότητας με εξαίρεση τον Κανόνα while.
- Ο αναθεωρημένος Κανόνας while αποτελείται από δύο σκέλη:
  - Την απόδειξη της μερικής ορθότητας, δηλαδή απόδειξη ότι αν ο βρόχος τερματίσει τότε ικανοποιεί την προδιαγραφή του και
  - Την απόδειξη ότι τερματίζει.

Τερματισμός και η εντολή while

- Η απόδειξη τερματισμού προϋποθέτει τον εντοπισμό μιας ακέραιης έκφρασης της οποίας η τιμή της μειώνεται κάθε φορά που εκτελείται το σώμα του βρόχου και δεν γίνεται ποτέ αρνητική.
- Μια τέτοια έκφραση ονομάζεται η **μεταβλητή έκφραση** (variant) και η ύπαρξή της αποδεικνύει ότι ο βρόχος τερματίζει.
- Για το πρόγραμμα fact (Διαφάνεια 9-38) μία κατάλληλη μεταβλητή έκφραση είναι η $x - z$:
  - Κατά την εκκίνηση της εκτέλεσης του βρόχου $x - z = x$
  - Με κάθε επανάληψη του βρόχου η τιμή της $x - z$ μειώνεται κατά 1 (αφού το z αυξάνεται κατά 1)
  - Το $x - z$ δεν μπορεί να γίνει ποτέ αρνητικό: όταν γίνει 0 ο βρόχος τερματίζει.

Ο κανόνας Total-while

$$\frac{\{ \eta \wedge B \wedge 0 \leq E = E_0 \} \quad C \quad \{ \eta \wedge 0 \leq E < E_0 \}}{\{ \eta \wedge 0 \leq E \} \quad \text{while } B \text{ } C \quad \{ \eta \wedge \neg B \}}$$

- Η E είναι η μεταβλητή έκφραση και ως E_0 συμβολίζουμε την αρχική της τιμή.
- **Εξήγηση Κανόνα:** Σύμφωνα με τον κανόνα, αν
  - η συνθήκη η είναι μια αμετάβλητη συνθήκη του βρόχου και επιπλέον
  - η E είναι μια μεταβλητή έκφραση με αρχική μη-αρνητική τιμή E_0 η οποία μειώνεται σε κάθε εκτέλεση του C χωρίς να γίνει μικρότερη από το 0τότε η η είναι μια αμετάβλητη συνθήκη ολόκληρης της εντολής `while` το οποίο τερματίζει.

Παράδειγμα

Θα δείξουμε ότι το πρόγραμμα `fact`

```
y := 1;  
z := 0;  
while (z != x) {  
    z := z + 1;  
    y := y * z;  
}
```

Ικανοποιεί την προδιαγραφή

$\models_{\text{tot}} \{x \geq 0\} \text{ fact } \{y = x!\}$

με αμετάβλητη συνθήκη την $y = z!$

και μεταβλητή έκφραση την $x - z$.

Παράδειγμα (συν.)

$\{x \geq 0\}$	Ενδυνάμωση Προσυνθήκης
$\{1 = 0! \wedge 0 \leq x-0\}$	Κανόνας Ανάθεσης
$y := 1;$	Κανόνας Ανάθεσης
$\{y = 0! \wedge 0 \leq x-0\}$	Υπόθεση Αμ. Συνθήκης & Φρουρός
$z := 0;$	Κανόνας Συνεπαγωγής
$\{y = z! \wedge 0 \leq x-z\}$	Κανόνας Ανάθεσης
$\text{while } (z \neq x) \{$	
$\{y = z! \wedge z \neq x \wedge 0 \leq x-z = E_0\}$	
$\{ y * (z + 1) = (z + 1)! \wedge 0 \leq x - (z+1) < E_0 \}$	Κανόνας Συνεπαγωγής
$z := z + 1;$	
$\{y * z = z! \wedge 0 \leq x - z < E_0\}$	Κανόνας Ανάθεσης
$y := y * z;$	
$\{ y = z! \wedge 0 \leq x - z < E_0 \}$	Κανόνας Ανάθεσης
$\}$	
$\{y = z! \wedge \neg(z \neq x)\}$	Κανόνας while
$\{y = x!\}$	Κανόνας Συνεπαγωγής

Τερματισμός εντολών while

- Στη γενική περίπτωση, το πρόβλημα κατά πόσο μια εντολή while τερματίζει είναι **μη αποφασίσιμο**: δεν υπάρχει διαδικασία η οποία με δεδομένο εισόδου μια εντολή while να μπορεί να απαντήσει αν αυτή τερματίζει. Κατ'επέκταση το ίδιο ισχύει και για την εύρεση μεταβλητών εκφράσεων για τέτοιες εντολές.
- Ο πιο κάτω κώδικας επιδεικνύει ένα χαρακτηριστικά «δύσκολο» βρόχο για τον οποίο έχει δειχθεί η αδυναμία εύρεσης μεταβλητής συνθήκης παρόλο που εμπειρικά παρατηρούμε ότι ο βρόχος τερματίζει πάντα.

```
c := x;  
while ( c!= 1){  
    if (c mod 2 == 0) c := c/2  
    else c := 3*c + 1  
}
```

- Για $x = 5$ ο βρόχος εκτελεί 6 επαναλήψεις, για $x = 72$ εκτελεί 32 επαναλήψεις για $x = 123456789$ εκτελεί 177 επαναλήψεις...

Σχόλια

- Τα συστήματα κανόνων που μελετήσαμε είναι ορθά: αν μπορούμε να αποδείξουμε την ορθότητα μιας προδιαγραφής μέσω των συστημάτων αυτών τότε οι προδιαγραφές είναι πράγματι ορθές.
- Τα συστήματα αυτά όμως δεν είναι πλήρη: υπάρχουν ορθές προδιαγραφές που δεν αποδεικνύονται βάσει αυτών.
- Επεκτάσεις των συστημάτων έχουν διατυπωθεί για:
  - Συναρτήσεις
  - Παράλληλα προγράμματα
  - Συναρτησιακές Γλώσσες Προγραμματισμού
  - ...

Παράδειγμα – Τμήμα ελάχιστο αθροίσματος

- Έστω ο πίνακας $\text{int } A[n]$.
- Τμήμα του A ονομάζεται οποιοδήποτε συνεχόμενο κομμάτι του πίνακα $A[i], \dots, A[j]$ όπου $0 \leq i \leq j < n$.
- Γράφουμε $S_{i,j}$ για το άθροισμα $A[i] + A[i+1] + \dots + A[j]$.
- Ονομάζουμε το τμήμα $A[i], \dots, A[j]$ του πίνακα ως τμήμα με το ελάχιστο άθροισμα αν για οποιοδήποτε άλλο τμήμα του πίνακα $A[i'], \dots, A[j']$ ισχύει ότι $S_{i,j} \leq S_{i',j'}$.
- **Παράδειγμα:** Έστω ο πίνακας $A = [-1, 3, 15, -6, 4, -5]$.
  - Οι πίνακες $[3, 15, -6]$ και $[-5]$ είναι τμήματα του A ενώ ο πίνακας $[-1, 3, -6]$ δεν είναι τμήμα του A .
  - Τμήμα με το ελάχιστο άθροισμα για τον πίνακα είναι ο πίνακας $[-6, 4, -5]$ με άθροισμα -7 .

Παράδειγμα – Ο Αλγόριθμος

- Θεωρείστε το πιο κάτω πρόγραμμα Min_Sum για εύρεση του ελάχιστου αθροίσματος τμήματος του πίνακα A.

k := 1;

t := A[0];

s := A[0];

while (k != n){

    t := min(t + A[k], A[k]);

    s := min(s,t);

    k := k+1;

}

- Στόχος: Η απόδειξη $\models_{\text{par}} \{\text{True}\} \text{Min\_Sum} \{\forall i, j (0 \leq i \leq j < n \rightarrow s \leq S_{i,j})\}$.
- Δοκιμάστε να αποδείξετε την προδιαγραφή αυτή με αμετάβλητη συνθήκη την

$$\text{Inv}_1(s,k) = \forall i, j (0 \leq i \leq j < k \rightarrow s \leq S_{i,j})$$

Ενδυνάμωση της Αμετάβλητης Συνθήκης

- Παρατηρούμε ότι η συνθήκη που επιλέξαμε δεν είναι αρκετά δυνατή για να μας οδηγήσει στην απόδειξη. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι αγνοεί την μεταβλητή t .

- Για την μεταβλητή t παρατηρούμε ότι ισχύει η συνθήκη:

$$\text{Inv}_2(t,k) = \forall i (0 \leq i < k \rightarrow t \leq S_{i,k-1})$$

- Επομένως συνδυάζουμε τις δύο αυτές συνθήκες στην αμετάβλητη συνθήκη:

$$\text{Inv}_1(s,k) \wedge \text{Inv}_2(t,k)$$

Απόδειξη (1)

{True}

{Inv₁(A[0],1) ∧ Inv₂(A[0],1)}

$k := 1;$

{Inv₁(A[0],k) ∧ Inv₂(A[0],k)}

$t := A[0];$

{Inv₁(A[0],k) ∧ Inv₂(t,k)}

$s := A[0];$

{Inv₁(s,k) ∧ Inv₂(t,k)}

Ενδυνάμωση Προσυνθήκης

Κανόνας Ανάθεσης

Κανόνας Ανάθεσης

Κανόνας Ανάθεσης

Απόδειξη (2)

$\{Inv_1(s,k) \wedge Inv_2(t,k)\}$

while ($k \neq n$) {

$\{Inv_1(s,k) \wedge Inv_2(t,k) \wedge k \neq n\}$

Αμετάβλητη Συνθήκη και Φρουρός

$\{Inv_1(\min(s, \min(t + A[k], A[k])), k+1)$

$\wedge Inv_2(\min(t + A[k], A[k]), k+1)\}$

Ενδυνάμωση Συνθήκης
Χρειάζεται απόδειξη

$t := \min(t + A[k], A[k]);$

$\{Inv_1(\min(s,t), k+1) \wedge Inv_2(t, k+1)\}$

Κανόνας Ανάθεσης

$s := \min(s,t);$

$\{Inv_1(s, k+1) \wedge Inv_2(t, k+1)\}$

Κανόνας Ανάθεσης

$k := k+1;$

$\{Inv_1(s, k) \wedge Inv_2(t, k)\}$

Κανόνας Ανάθεσης

}

$\{Inv_1(s, k) \wedge Inv_2(t, k) \wedge k = n\}$

Κανόνας While

$\{Inv_1(s, n)\}$

Αποδυνάμωση Συνεπαγωγής

Απόδειξη (3)

- Λήμμα: Η συνθήκη $\text{Inv}_1(s,k) \wedge \text{Inv}_2(t,k) \wedge k \neq n$ συνεπάγεται την $\text{Inv}_1(\min(s, \min(t + A[k], A[k])), k+1) \wedge \text{Inv}_2(\min(t + A[k], A[k]), k+1)$.
- Ιδανικά θα θέλουμε να αποδείξουμε για το πρόγραμμα ότι:
  - $\models_{\text{par}} \{\text{True}\} \text{Min\_Sum} \{\forall i, j (0 \leq i \leq j < n \rightarrow s = S_{i,j})\}$ή ακόμα ότι
  - $\models_{\text{tot}} \{\text{True}\} \text{Min\_Sum} \{\forall i, j (0 \leq i \leq j < n \rightarrow s = S_{i,j})\}$